

Het was een uitnemende, inspirerende toespraak met precies de juiste accenten, maar van Kleffens, die daags tevoren uit Amerika in Londen was teruggekeerd, was er niet erg enthousiast over. 'Wat Churchill gezegd heeft', dacht hij die zondagavond, 'kan voor ons maar zeer gedeeltelijk richtsnoer zijn.'¹ In de bijna kwart eeuw die sinds de Russische Revolutie verstreken was, had Nederland de Sowjet-Unie namelijk niet erkend (Zwitserland en Portugal waren de enige twee Europese staten die dat óók nagelaten hadden) – die niet-erkenning had de Nederlandse economische belangen geschaad en de linkerzijde had er in de jaren '20 en '30 veelvuldig tegen geprotesteerd, maar het regeringsbeleid dat de volledige instemming had van de koningin (wij komen hier in hoofdstuk 8 nog op terug), was ongewijzigd gebleven; vooral in kerkelijke kringen heerste grote afschuw van het 'goddeloze' bolsjewistische regime. Daar kwam bij dat Nederland in de nieuwe situatie slechts weinig hulp aan de Sowjet-Unie kon bieden: tin en rubber uit Nederlands-Indië, maar niet veel meer. 'Ons paste dus', meende van Kleffens, 'een zekere mate van bescheidenheid en lege retoriek zou niets tot ons prestige bijdragen.'²

Wat in die zienswijze buiten beschouwing bleef, was het inzicht in de historische betekenis van het gebeurde: Duitsland had er een vijand bij, een machtige vijand wellicht, en was daarmee opnieuw in de *Zweifronten-**krieg* gewikkeld waartegen Bismarck reeds gewaarschuwd had. Wie met bezet gebied meeleeftte, besefte dat dát aspect daar zou overheersen. Maandagochtend zei de koningin telefonisch tegen van Kleffens dat zij vond dat de regering 'een trompetstoot' moest geven – dat wilde zij zelf doen, via de radio. Van Kleffens had geen behoefte aan zodanige 'trompetstoot', evenmin Michiels, evenmin Gerbrandy. Ik had zelf op zondagavond in een korte tekst voor Radio Oranje Hitlers nieuwe daad van agressie gekarakteriseerd als 'een wanhoopssprong' waarvan de goede afloop voor Duitsland geenszins zeker was ('Rusland is numeriek een der sterkste mogelijkheden ter wereld waarvan de militaire macht berust op een industrieel apparaat, dat buiten het bereik ligt der Duitse bommenwerpers') en dat zag er van de regeringsomroep wel als een nogal positieve reactie uit³, maar het was, wat de Sowjet-Unie betrof, geen politieke stellingname. Die stellingname kwam maandagavond in de vorm van een van Gerbrandy en van Kleffens afkomstige tekst:

¹ Brief, 14 maart 1973, van van Kleffens. ² A.v. ³ Ik had inzake mijn tekst tevoren met Pelt overleg gepleegd. De Britse censuur gaf in zulk een situatie nooit moeilijkheden.